

1. המצית

תכנית "קדמה" היא תכנית לחינוך מוזיקלי שמעמידה במרכזה שני עקרונות מנחים: א. המוזיקה "החיה" - הקונצרט "החיי" - היא לב התכנית. ב. רב-תרבותיות - פנייה לשתי אוכלוסיות תלמידים: יהודים וערבים, וגיוון תרבותי ביצירות המוזיקליות הנלמדות. התכנית מופעלת בחיפה, בבתי ספר יהודים וערבים זו השנה הרביעית.

מטרות המחקר היו לבחון את מידת שביעות הרצון מהתכנית ואת מידת התהודה שלה בבית הספר, מנקודת מבטם של התלמידים שהשתתפו בה, מנהלי בתי הספר והמורים שלימדו אותה. כמו כן ביקש המחקר לבדוק את העמדות הקשורות כלפי ההיבט הרב-תרבותי שבתכנית: שיתוף יהודים וערבים ורפרטואר מגוון מבחינה תרבותית.

למחקר חלק כמותי המתבסס על שאלונים שהועברו לתלמידים וחלק איכותי שכולל ניתוח ראיונות. בחלק הכמותי השתתפו תלמידי כתות ד-ה יהודים וערבים (הכיתות שהשתתפו בכל שלבי התכנית), מתוך שלושה בתי ספר – אחד מהמגזר היהודי ושניים מהמגזר הערבי. בחלק האיכותי השתתפו ארבעה מנהלי בתי-ספר, שניים המנהלים בתי ספר יהודים ושניים המנהלים בתי ספר ערבים, שהביעו עניין בתכנית, וארבעה מורים למוזיקה מאותם בתי-ספר. שני בתי הספר היהודים משתתפים בתכנית מתחילתה ב-תשס"ד ושני בתי הספר הערבים מתשס"ו.

מן הממצאים, גם הכמותיים וגם האיכותניים, עולה כי בסך הכול קיימת שביעות רצון מן התרומה המוזיקלית של התכנית לתלמידים ולחיי בית הספר. קיימת הסכמה רחבה בקרב כל התלמידים, היהודים והערבים, כי למדו דברים חדשים על המוזיקה, הנגנים וכלי הנגינה, וכי במפגשים בבית הספר הם למדו להאזין בשקט למוזיקה. מבחינת המורים והמנהלים, התכנית מילאה מקום מרכזי בהוראת המוזיקה, וההשתלמויות המתקיימות על ידי מובילי התכנית תרמו וחיזקו את הידע המוזיקלי שלהם.

ביחס לשביעות הרצון לגבי מרכיבי התכנית - המפגשים המוזיקליים האינטימיים בבית הספר לעומת הקונצרט הסימפוני באודיטוריום, אפשר להבחין בפער בין המורים והתלמידים ככלל, ובין התלמידים היהודים לבין התלמידים הערבים. בעוד המורים והמנהלים תופסים את המפגשים בבית הספר כמרכיב המוצלח ביותר, הרי רק קצת פחות משני שליש מן התלמידים היהודים וכשליש מן התלמידים הערבים מעדיפים את המפגשים בבית הספר על פני הקונצרט. את הפער בין המורים לבין התלמידים אפשר להסביר בכך שעבור התלמידים היציאה מכותלי בית הספר והביקור באודיטוריום, לעתים אולי לראשונה בחייהם, מהווה חוויה. עניין זה נכון במיוחד לגבי התלמידים הערבים שההזדמנויות שיש להם לחוויה מעין זו מצומצמות עוד יותר. מבחינת המורים, לעומת זאת, הצורך להתמודד עם בעיות סדר ומשמעת באודיטוריום, מכביד עליהם. לחוסר שביעות הרצון של התלמידים ערבים מן המפגשים בבית-הספר בהשוואה לתלמידים היהודים, תורמת גם ההרגשה שתרומתו של המנחה פחות משמעותית (69.8%, בניגוד ל-96.6% מבין התלמידים היהודים המציינים את תרומתו). הביקורת על תרומתו של המנחה קשורה, כנראה, לבעיית השפה. מאחר שיש רק מנחה ערבי אחד ושני מנחים יהודים, הרי חלק מהמפגשים בבתי הספר הערבים מתנהלים בעברית, עם תרגום מקוצר לערבית, דבר שללא ספק מפחית מההנאה במפגש. תרומת השפה להנאה מתחזקת לנוכח התגובה החיובית החד משמעית של התלמידים היהודים והערבים להנחה הדו-לשונית בקונצרט (85.6% מבין התלמידים הערבים ו-

82.2% מבין התלמידים היהודים, אחד ההיגדים היחידים שבהם התגובה של התלמידים הערבים חיובית, אפילו במקצת, מזו של היהודים).

גם לקונצרט הסימפוני באודיטוריום התלמידים היהודים מגיבים באופן חיובי יותר מחבריהם הערבים. כ-40% מהתלמידים הערבים לא נהנו להאזין לקונצרט (לעומת 10% מהתלמידים היהודים). חלק גדול מאד, כ-70% מבין התלמידים הערבים, מציין, כי היה לו קשה להתרכז בקונצרט באולם (לעומת 36% מהתלמידים היהודים). יש לציין שהתרגום לערבית במהלך הקונצרט שנועד למען התלמידים הערבים גם מקשה עליהם, שכן הוא מאריך את זמן הקונצרט. יתכן וכדאי לחשוב על קיצור משך זמן הישיבה באודיטוריום, ובכל מקרה חשוב לשלב אלמנטים אינטראקטיביים, שייקלו על הקשב.

ככלל, אפשר לראות שהתלמידים היהודים מפקים ונהנים גם מהמפגשים האינטימיים בבית הספר וגם מהקונצרט יותר מהתלמידים הערבים.

לצד המטרות הקשורות לחינוך מוזיקלי, ובעיקר להאזנה למוזיקה "חיה", מעמידה תכנית "קדמה" מטרות **בהיבט הרב-תרבותי**. השאלה המרכזית העולה מן הממצאים היא מה משמעותו של מפגש רב-תרבותי והאם והיכן הוא מתקיים: האם עיקרו מפגש בין אוכלוסיות? האם הגיוון התרבותי שברפרטואר הוא המרכיב הדומיננטי? כאן מתגלה תמונה מורכבת אצל כל המשתתפים. כבר בשלב ההשתלמויות לתכנית, המורים מרגישים שאין מספיק הזדמנויות למפגשים רב-תרבותיים וכי יש פער בין הידע המוקדם של המורים הערבים לזה של המורים היהודים ובין רמת המורים היהודים לבין זו של המורים הערבים. מבחינת התלמידים המפגש בין התלמידים היהודים לערבים מתרחש רק באודיטוריום, והוא בא לידי ביטוי רק בעצם השהייה באותו חלל. השהייה הזו מספקת, כנראה, את התלמידים היהודים, אבל לא את כל התלמידים הערבים. בכך אפשר להסביר את העובדה שבעוד כמעט כל התלמידים היהודים מבחינים בכך שבאודיטוריום יושבים יחד תלמידים יהודים וערבים, רק 73% מהתלמידים הערבים עונים על כך בחיוב. מבחינתם לשבת ביחד פירושו, כנראה, לשבת במעורב, לקיים איזושהי אינטראקציה. לתלמידים הערבים יש גם יותר הזדמנויות מאשר ליהודים להיפגש עם בני העם השני (הקונצרט מזמן חוויה ייחודית של מפגש בין תלמידים יהודים וערבים ל-44% מן התלמידים היהודים, ול-27% מן התלמידים הערבים), ולכן הם, כנראה, מצפים ממפגש כזה להיות יותר מאשר שהות באותו חלל. הם גם פחות מעוניינים במידה ניכרת מעמיתיהם היהודים (34% לעומת 78% אצל התלמידים היהודים) ללמוד בעתיד יצירות מוזיקליות של המזרח והמערב גם יחד. ניתן לשער שכחלק מבניית הזהות הלאומית שלהם, הם מעוניינים לתת מקום מכובד למוזיקה שלהם.

הממצא המשמעותי בהקשר לקונצרט, שנותן חיזוק להנחות היסוד של מובילי התכנית הוא שישנה הסכמה רחבה של כ-90% בקרב תלמידים יהודים ותלמידים ערבים, כי הופעות המשלבות אומנים ממזרח וממערב הינן חיוביות.

ברמת הרפרטואר התכנית שנלמדה בשנה שבה נערך המחקר "צלילים מספרים" סיפקה, לדעת המורים, פחות הזדמנויות ללמידה רב-תרבותית וחוויתית, מהתכנית "פיאסטה ספרדית", שנלמדה שנה קודם לכן. אפילו היצירה "שחרזד", היצירה היחידה עם גוון מזרחי, ריתקה יותר את התלמידים היהודים מהערבים, אם כי לא בפער גדול (96.6% לעומת 89.9%).

מעיון בממצאים המציגים עמדות של תלמידים כלפי עמיתיהם מן התרבות האחרת, עולה כי גם כאן קיים פער בין תלמידים יהודים לערבים במידת המוכנות לפעילויות משותפות ולהיכרות רב-תרבותית. תלמידים יהודים מעוניינים יותר בשיתוף ובהיכרות רב-תרבותית. תלמידים ערבים

פחות מעוניינים במפגשים משותפים (13%), בפעילויות מוזיקליות משותפות (27%), ובהאזנה משותפת לקונצרט (46%). ייתכן שההסבר לחוסר המוכנות טמון בחוסר האמונה במפגש שוויוני אמיתי. לעומת התלמידים, המורים והמנהלים הערבים מגלים רצון למפגשים משותפים, ושאיפה לקדם את התכנית. לתפיסתם, גם לבעיית השפה (חוסר סימולטאניות מלאה בין שתי השפות), יש תפקיד פחות משמעותי מזה שמייחסים לו התלמידים. עבורם התכנית נתפסת כהזדמנות חשובה לשדרוג מעמדם המקצועי ומקומה של המוזיקה בבית הספר.

בהקשר הרב-תרבותי, כדאי לזכור שגם אוכלוסיית התלמידים היהודים כשלעצמה היא רב-תרבותית. אמנם ממצאי המחקר אינם מראים הבדלים בין תלמידים יהודים ילידי הארץ ובין תלמידים יהודים יוצאי חבר העמים לא באשר לעמדות כלפי המוזיקה ולא באשר לעמדות כלפי ההיבט הרב-תרבותי. יחד עם זאת, כשמדובר בתכנית שדוגלת ברב-תרבותיות, אפשר לנצל אותה גם להיכרות הדדית טובה יותר של התרבויות השונות בתוך האוכלוסייה היהודית.

המלצות:

1. כדאי לממש את המלצת מובילי התכנית להרחיב את המפגש הרב-תרבותי בין התלמידים גם למפגש המוזיקלי האינטימי בבית הספר.
1. יש להגביר את העבודה של המורים בקבוצות מעורבות של יהודים וערבים מהלך ההשתלמויות כדי ליצור אינטראקציה ודיאלוג אפקטיבי.
2. יש צורך ליצור רפרטואר מאוזן יותר של מוזיקה מערבית ומזרחית.
3. יש לתגבר את מספר המנחים בערבית, כך שכל המפגשים המוזיקליים בבתי הספר הערביים יתקיימו בערבית.
4. כדי לשדרג את מעמד הקונצרט הסימפוני יש לדאוג לתנאים הבאים:
  - הכנה הולמת, מעמיקה וארוכת טווח בקרב התלמידים והמורים בכל הנוגע לקודים של תרבות הקשב במחיצתם של בתי ספר שונים, מתרבויות שונות, ומאוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים.
  - הכנה ספציפית לקראת המפגש הרב-תרבותי.
  - אולם עם נתונים פיזיים הולמים לקהל היעד ולמטרות התכנית.